

DOROTA KULIK-NOWAK

Dylematy i wyzwania realizacji przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie w polskich szkołach

Dilemmas and Challenges of Implementation of the Subject Education for Family Life in Polish Schools

ORCID: 0000-0001-6626-8964, magister, Uniwersytet Opolski, Wydział Teologiczny, Polska

Streszczenie

Szczególnym wyzwaniem dla polskich szkół w dobie „cyfrowych emigrantów” jest właściwa realizacja treści kształcenia w zakresie wychowania seksualnego młodego pokolenia ku odpowiedzialności, wrażliwości, wzajemnej tolerancji, szacunku, miłości i rozumieniu czystości. W Polsce obecnie prowadzony jest w ramach przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie (WDŻ) model restrykcyjny wychowania seksualnego, zwany również według standardów europejskich typem A (*abstinence – only education*). Ten model edukacji znajduje egzemplifikację w pedagogice chrześcijańskiej i przeciwstawia się edukacji permissywno-hedonistycznej. Artykuł przybliża dylematy i trudności, jakie wiążą się z realizacją modelu restrykcyjno-prorodzinnego prowadzonego w zakresie przedmiotu WDŻ w polskim systemie kształcenia.

Słowa kluczowe: wychowanie do życia w rodzinie, wychowanie seksualne, edukacja seksualna, modele edukacji seksualnej

Abstract

A specific challenge for Polish schools at the time of “digital emigrants” is a proper implementation of the content of sexuality education among young people to responsibility, sensitivity, tolerance, respect, love and the understanding of chastity. A restrictive model of sexual education, called type A (*abstinence – only education*) is realized now in the framework of the subject education for family life (WDŻ) in Poland. This model finds its exemplification in Christian pedagogy and opposes permissive and hedonistic education. This article brings the dilemmas and difficulties connected with the realization of restrictive, family-oriented model realized in the Polish education system on the subject education for family life.

Keywords: education for family life, sexuality education, sexual education models

Wstęp

Właściwa forma realizacji wychowania i edukacji młodego pokolenia, a zwłaszcza w zakresie poznania płciowości człowieka, jest jednym z najbardziej kontrowersyjnych i zarazem palących problemów, jakie bezpośrednio dotyczą dzieci, młodzieży oraz osób dorosłych. Obecny czas panującej „kultury instant” usiłuje przedstawić społeczeństwu „postępowy” i „nowoczesny” model wychowania seksualnego młodzieży. Pomija się przy tym, że niejednokrotnie model ten redukuje byt człowieka, a zwłaszcza kobiety, do przedmiotu użycia kosztem wyrzeczeń własnych wartości, przekonań i rodziny. Szczególnym wyzwaniem w aktualnej kulturze „cyfrowych emigrantów” staje się dla każdego młodego człowieka jego własna budząca się płciowość i ciekawość poznawcza w obszarze seksualności. Rodzice, którzy w obecnie stali się „niewolnikami czasu pracy”, odpowiedzialność w zakresie „tematów tabu” dotyczących wychowania seksualnego przerzucają niejednokrotnie na barki szkoły i realizowane przez nauczycieli treści w ramach przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie (WDŻ) lub też, co jest bardzo ryzykowne, pozostawiają swobodnej, czasem przypadkowo prowadzonej edukacji seksualnej przez grupy rówieśnicze, media czy pozaszkolnych edukatorów seksualnych. W tym też obszarze dużym uproszczeniem jest na równi traktowanie i rozumienie przez rodziców i społeczeństwo terminów *wychowanie seksualne* i *edukacja seksualna*. Wydaje się zatem szczególnie potrzebne i zasadne zwrócenie uwagi na treści kształcenia, problematykę i dylematy związane z realizacją zajęć w zakresie wychowania seksualnego prowadzonego w ramach przedmiotu WDŻ w polskich szkołach, szczególnie tak istotnego dla młodego człowieka pełnego ciekawości poznawczej w zakresie własnej płciowości i podatnego na manipulacje, co też uczyniono w niniejszym artykule. Jednak należy również zaznaczyć, że opracowanie poniższe posiada znaczny stopień ogólności z uwagi na zawężony zakres treści.

Wychowanie do życia w rodzinie jako przedmiot nauczania w polskich szkołach

Przedmiot zwany wychowaniem do życia w rodzinie został wprowadzony do polskich szkół w 1999 r. jako konsekwencja zapisu art. 4 ustawy z 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, w którym czytamy: „do programów nauczania szkolnego wprowadza się wiedzę o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji”. Szczegółowe regulacje dotyczące sposobu i programu oraz treści jego realizacji zostały zawarte w odpowiednim rozporządzeniu MEN (Rozporządzenie, 1999).

Obecnie zajęcia WDŻ są realizowane w oparciu o nową podstawę programową, która zawiera treści tematyczne umieszczone w sześciu działach: rodzina,

dojrzewanie, seksualność człowieka, życie jako fundamentalna wartość, płodność, postawy (Rozporządzenie, 2017).

Zgodnie z nową podstawą programową zajęcia te od roku szkolnego 2017/2018 prowadzone są w klasach IV–VIII szkoły podstawowej. Z kolei w szkołach ponadpodstawowych (liceum, technikum, szkoły branżowe I stopnia) realizowane są przez trzy pierwsze lata nauki młodzieży (klasy I–III). Przedmiot ten obejmuje cykl 14 godz. lekcyjnych prowadzonych w danym roku szkolnym, z czego 9 godz. ma charakter zajęć koedukacyjnych, z kolei 5 tematów lekcyjnych poświęconych jest osobno treściom przeznaczonym dla grupy dziewcząt i 5 osobno dla grupy chłopców.

Wprowadzenie przedmiotu WDŻ jest zgodne z nurtem badań psychologicznych, socjologicznych i pedagogicznych, który akcentuje rolę rodziny w rozwoju osobowości. Zdaniem Izdebskiego (2012, s. 724) „zdecydowana większość dorosłych Polaków (91,8%) uznała potrzebę realizacji zajęć z zakresu wychowania seksualnego w szkole”. Treści programowe wskazują na funkcje rodziny: prokreacyjną, wychowawczą, opiekuńczą i moralną. Wprowadzają młodego człowieka w świat ludzkich wartości, norm, praw, obowiązków i umiejętności. Wskazują również, że pełnienie przyszłych ról małżeńskich i rodzicielskich wymaga poznania specyfiki różnic płciowych, natury człowieka w aspekcie jego godności, wolności i odpowiedzialności. Dobre podstawy programowe tego przedmiotu (opracowane m.in. przez tak wybitnych specjalistów, jak: ks. prof. dr hab. Józef Augustyn, prof. dr hab. nauk med. Bogdan Chazan, ks. dr Marek Dziewiecki, dr hab. Dorota Kornas-Biela, mgr Teresa Król, prof. dr hab. Krystyna Ostrowska, prof. dr hab. Maria Ryś) zostały zachowane do dzisiaj i nadal odpowiadają założeniom edukacji seksualnej typu A, czyli wychowaniu do czystości abstynencji seksualnej, bez propagowania antykoncepcji (*abstinence – only education, chastity education*), nauczaniu o normalnym małżeństwie¹.

Przedmiot ten określany jest również terminem *wychowania prorodzinnego*, co akcentuje wpisywanie spraw seksualności w kontekst rodziny i łączy seksualność z zespołem zagadnień dotyczących miłości, relacji z innymi i wychowaniem własnego potomstwa. Innym często używanym terminem jest *edukacja seksualna*. Jednak należy zwrócić uwagę, że odnosi się ona do węższego rozumienia zagadnienia, w którym za ważne uważa się przekazanie młodzieży podstawowej wiedzy z zakresu ludzkiej seksualności bez ujmowania jej w szerszym kontekście (Grzelak, 2006, s. 11). Podobne spostrzeżenia czyni Dudziak (2002), wskazując, że nie można WDŻ zawężać do edukacji seksualnej, gdyż człowieka należy ujmować integralnie, zwracając uwagę na różne aspekty życia rodzinnego z uwzględnieniem wszystkich wymiarów (cielesnego, intelektualnego, emocjonal-

---

¹ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, zespół ekspertów, przedstawia cele oraz treści edukacji seksualnej zawarte w programie szkolnym „Wychowanie do życia w rodzinie”.

nego, duchowego, społecznego) jednocześnie. Zdaniem Kowalskiego (2004, s. 140) edukacja seksualna „najczęściej nie podejmuje kształtowania postaw. Sferę seksualności człowieka traktuje w kategoriach popędowo-emocjonalnych, jako źródło przyjemności i satysfakcji”.

Dylematy i wyzwania realizacji przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie

Skuteczny program wychowania prorodzinnego, przygotowujący młode pokolenia do pełnienia w przyszłości ról małżeńskich i rodzinnych, musi dostarczać nastolatkom zrozumiałych i konkretnych wskazówek. Młodzi ludzie potrzebują rad, które pomagają im odkryć, kim są i jak mają budować prawidłowe relacje z innymi. W pedagogice wychowanie jest nierozzerwalnie związane z nauczaniem, a nauczanie z wychowywaniem. Nie można zatem wychowywać, nie nauczając, podobnie jak nie można nauczać, nie wychowując (Kowalski, Szpiech, 2016). Ważne jest zwrócenie uwagi na postawę i formę realizacji zajęć przez nauczyciela WDŻ, gdyż niejednokrotnie jego system wartości i przekonań odzwierciedla przebieg i charakter zajęć oraz może nie być zgodny z obowiązującą podstawą programową lub prowadzącego może charakteryzować brak tolerancji, tendencja do indoktrynacji, brak otwartości na problemy uczniów, autorytaryzm i sztywne trzymanie się programu (Bieńko, Izdebski, Wąż, 2016, s. 280). Niejednokrotnie nauczyciele prowadzący te zajęcia nie korzystają z podręczników zatwierdzonych przez MEN, obejmujących zakres ustalonych treści programowych, lub publikacji wspierających obudowę dydaktyczną, co potwierdza ich brak profesjonalizmu w zakresie przygotowania się do prowadzenia tych lekcji oraz ujawnia wartości hedonistyczne i niechęć do wartości prorodzinnych zawartych w pedagogice seksualnej kościoła. Wiąże się to niewątpliwie z koncentracją na informacji podawanej uczniowi, a nie oddziaływaniem wychowawczym (Dudziak, 2009, s. 748–756). Zgodnie z zapisem w Ustawie (2016, art. 5) nauczyciel w swoich działaniach dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych ma obowiązek kierowania się dobrem uczniów, troską o ich zdrowie, postawę moralną i obywatelską, z poszanowaniem godności osobistej ucznia”.

Dylematy dotyczące właściwie prowadzonego wychowania seksualnego odnoszą się także do przyjęcia odpowiednich jego treści kształcenia i sposobu ich realizacji. Wyniki badań przeprowadzonych przez Izdebskiego wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych wskazują na hierarchizację oczekiwanych treści tematycznych i większe potrzeby w zakresie ich poznania. Treści te obejmują następujące tematy: jak uchronić się przed chorobami przenoszonymi drogą płciową – wenerycznymi HIV i AIDS (84,4%), metody ochrony przed niechcianą ciążą (81,6%), szacunek do odmiennej płci (74,1%), informacje o współżyciu seksualnym (69,2%), informacje o różnicach w podejściu do seksu i miłości dziewcząt i chłopców (64,3%) (Izdebski, 2012, s. 730). Z uwagi na małą liczbę godzin lekcyjnych na prowadzenie tych zajęć (14 godz. lekcyjnych) nauczyciele zmuszeni są

do dokonywania wyboru i przedstawiania tylko wybranych treści programowych lub opracowania ich w węższym zakresie, co nie spełnia oczekiwań uczniów.

Obecnie jesteśmy świadkami nacisku i toczącego się sporu prowadzonego przez ugrupowania polityczne o poglądach liberalno-lewicowych sprzyjających organizacjom pozarządowym, jak LGBTQ lub aktywistkom genderowym o charakter realizacji w polskich szkołach przedmiotu dotyczącego sfery płciowości i seksualności młodego człowieka. Postulowane są pragnienia rezygnacji z prowadzonego wychowania seksualnego typu A na rzecz edukacji seksualnej typu B lub C, które nie są wolne od manipulacji, gdyż konstruowane miałyby być według przekonań dominujących partii politycznych i antycypowanych różnych form i grup nacisku, odwzorowując tym samym ich system aksjologiczny. Zatem zaistniała dyskusja nie jest sporem pomiędzy neutralną opcją z jednej strony a zaangażowaną światopoglądowo opcją kształtowania świadomości młodzieży z drugiej strony. Spór toczy się w istocie pomiędzy formacją liberalistyczno-permisywną a formacją broniącą tradycyjnych w wartości człowieka, rodziny i narodu (Ostrowska, 1998, s. 239).

Kolejnym ważnym dylematem związanym z realizacją wychowania seksualnego w szkołach polskich, zwłaszcza na poziomie szkół ponadgimnazjalnych, jest niska frekwencyjność uczestnictwa uczniów w tych zajęciach. Zgodnie z obowiązującymi zasadami realizacji WDŻ obowiązkiem nauczyciela jest prezentacja programu i jego treści rodzicom, co niejednokrotnie jest pomijane przez dyrekcję i samych nauczycieli prowadzących te zajęcia. Brak pełnych informacji dla zainteresowanych rodziców ma wpływ na decyzję negatywną dotyczącą uczestnictwa ich dzieci w tych zajęciach. Fakt, iż przedmiot ten nie podlega ocenie, nie jest obowiązkowy i nie ma wpływu na promocję ucznia do klasy programowo wyższej, również odgrywa istotną rolę. Decyzję o braku uczestnictwa w lekcjach WDŻ w przypadku uczniów niepełnoletnich podejmują rodzice lub prawni opiekunowie, w przypadku uczniów pełnoletnich decyzję podejmują oni samodzielnie. Niewątpliwie wpływ na niską frekwencyjność uczniów ma ujmowanie zajęć WDŻ w planie lekcji na pierwszej lub ostatniej – często 9. godz. lekcyjnej. Zatem uczniowie borykający się z dojazdem do szkoły z odległych miejscowości zmuszeni są do rezygnacji z uczestnictwa w nich.

Podsumowanie

Współczesna szkoła stoi przed ogromnym wyzwaniem wywołanym społecznym oczekiwaniem i rosnącą odpowiedzialnością za prawidłowy przebieg procesu wychowania młodego pokolenia w zakresie życia rodzinnego i seksualnego. Realizowane wychowanie seksualne w ramach przedmiotu WDŻ jest procesem, w którym uczestniczą nauczyciel i wychowanek i jest problemem całościowym (holistycznym), zaś pojęcie *wychowanie seksualne* jest tylko częścią wychowania w ogóle (Jaczewski, 2014, s, 168).

Stach-Hejosz (2014, s. 401) zaznacza, że „współczesna edukacja, jeżeli ma prowadzić do rozwoju ucznia i traktować go podmiotowo, musi iść w kierunku

integracji sfery seksualnej z całą jego osobowością, jego sferą psychiczną, społeczną i religijną-moralną oraz duchową”. Głównym celem wychowania prorodzinnego jest przygotowanie młodego pokolenia do szczęśliwego i świadomego wypełniania przyszłych ról małżeńskich i rodzicielskich, pomoc wychowankom w kształtowaniu pozytywnego stosunku do własnej płciowości, odpowiedzialności, wzrastaniu ku wartościom i wspieraniu rodziny. Dylematy, jakie dotyczą realizacji przedmiotu WDŻ, dotyczą kilku obszarów:

- szerszego omawiania oczekiwanych treści programowych przez uczniów, m.in. w zakresie ochrony przed chorobami zakaźnymi, HIV, AIDS i antykoncepcji, szacunku do odmiennej płci i współżyciu seksualnym,
- niewystarczającej liczbie godzin na realizację rozbudowanych treści programowych,
- sposobu i form prowadzenia zajęć przez nauczycieli bazujących na własnych wartościach, przekonaniach, w oderwaniu od podstawy programowej lub indoktrynacyjnego podejścia do realizowanych treści,
- ciągłych nacisków, krytyki grup politycznych, środowisk LGBTQ i gender,
- ujmowania przedmiotu w planie zajęć klasy na pierwszej lub ostatniej godzinie lekcyjnej, co wpływa na niską frekwencyjność wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych, zwłaszcza dojeżdżających do szkół,
- błędów w procedurze organizacji zajęć obejmujących brak informacji dla rodziców o treściach kształcenia związanych z prowadzonym przedmiotem i sposobie uzyskiwania deklaracji uczestnictwa w zajęciach przez ucznia.

Literatura

- Bieńko, M., Izdebski, Z., Wąż, K., (2016). *Edukacja seksualna w polskiej szkole. Perspektywa uczniów i dyrektorów*. Warszawa: Difin.
- Dudziak, U. (2002). *Wychowanie do miłości. Materiały dla nastolatków, ich rodziców i nauczycieli*. Częstochowa: Wyd. Akademii Polonijnej Educator.
- Dudziak, U. (2009). *Postawy wobec wychowania seksualnego a hierarchia wartości nauczycieli*. Lublin: Wyd. KUL.
- Grzelak, S. (2006). *Profilaktyka zachowań seksualnych młodzieży. Aktualny stan badań w Polsce i na świecie*. Warszawa: Scholar.
- Izdebski, Z. (2012). *Seksualność Polaków na początku XXI wieku*. Kraków: Wyd. UJ.
- Jaczewski, A. (2014). *Seksualność dzieci i młodzieży. Pół wieku badań i refleksji*. Warszawa: Difin.
- Kowalski, W., Szpiech, J. (2016). Edukacja seksualna młodzieży. *Studia i Prace Pedagogiczne*, 3, 67–85.
- Ostrowska, K. (1998). Edukacja czy wychowanie seksualne? Spór o słowo czy o rzecz? *Ethos*, 3(43), 239–251.
- Stach-Hejusz, M. (2014). Współczesna edukacja seksualna między prawdą a manipulacją. W: R. Chałupniak, T. Michalewski, E. Smak (red.), *Wychowanie w szkole od bezradności ku możliwościom* (s. 401–411). Opole: Wydział Teologiczny UO.
- Rozporządzenie Ministerstwa Edukacji Narodowej z 12.08.1999. Dz.U. 1999, nr 67, poz. 756.
- Rozporządzenie Ministerstwa Edukacji Narodowej z 2.06.2017. Dz.U. 2017, poz. 1117.
- Ustawa z 7.01.1993 o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży. Dz.U. 1993, nr 17, poz. 78.